

102. Lázár György: Jelentés Erdélyből. (Részlet.) Kolozsvár, 1977 tavasza.¹

[...] ² 1968 megint módosulást hoz, de csak a nemzeti-nacionalista vonal megvalósulási módjában.

A megelőző korszakot – mint ismeretes – a Szovjetuniótól való függetlenedés, a viszonylagos önállóság kialakulása jellemezte. Ez a nemzeti öntudat erőteljes kibontakozásnak az ideje: az önállóság, a függetlenség és a gyors gazdasági fejlődés eszméinek jegyében. Ezek fűtik a nemzeti nagyság gondolatát, adják azt az emocionális telítettséget, amelyekkel a többségi nemzetet mozgósítani lehet. A kezdetben burkoltabb szovjetellenesség ennek jegyében válik hivatalossá és leplezetlenné. Időnkénti látványosabb állásfoglalások tartják elevenen, szítják újra meg újra fel. De mindig olyan határok között maradva, hogy a Szovjetunió lényegesebb érdekeit ne sértsék. Lényegében sajtóviták keretei között maradnak.

Am 1968-ban, azzal hogy Románia távol tartja magát a Csehszlovákia elleni akciótól, és végül augusztusban éles nyilatkozattal foglal ellene állást, bizonyos mértékig új helyzet jön létre. Kétségtelen tény, hogy ez széles nemzeti egyetértést hoz létre, Ceaușescu pedig magának személyes tekintélyt teremt. Ugyanakkor azonban ezzel a lépések kényessé, ha nem éppen veszélyessé tették a román pártvezetés helyzetét. Fennállt a veszély, hogy mégis túllépték a Szovjetunió számára elfogadható határokat, és hogy a nyílt kiállásra beavatkozás lehet a válasz. Ugyanakkor az a tény, hogy a beavatkozástól való félelem végül alaptalannak bizonyult, fel is bátorította a vezetőséget. E kettősségből következett egyrészt a korábbi politika konzekvens, és szélesebb kibontakoztatása: csak éppen sokkal körültekintőbb módon. Az „önállóbb” gesztusokat mindig kellő mértékű lojalitás-nyilatkozatok és gesztusok követték és egyensúlyozzák ki. És a korábbinál nagyobb mértékben vigyáztak arra, nehogy valóban megsértsék valamiben a Szovjetunió érdekeit, és komolyan zavarják politikáját. A feszítés-lazítás állandó módszere végül növekvő belpolitikai óvatossággal párosult.

Hogy a belső viszonyokat tekintve óvatosabbak lettek, annak az is oka volt, hogy 1968 tavaszán a nemzeti elnyomás (minden megfosztottság és kiszolgáltatottság ellenére, sőt éppen ezért) végül ellenállásra készítette a magyar kisebbséget. A passzív ellenállás kezdett aktív formákba átmenni, és határozott feszültségek voltak érezhetők Erdély különböző vidékein. Több erdélyi városban spontán felvonulások voltak, de az elégedetlenség más alkalmakkor is nyíltan megszólalt. Különböző fórumokon és alkalmakkor követelések sorát fogalmazták meg. Magyar zászlók jelentek meg székelyföldi falvakban. Alkalmi beszédekben sugalmazó értelmezések tűnnek fel. A helyzet valóban kezdett veszélyessé válni: ez különösen az adott nemzetközi helyzetben volt megengedhetetlen az államvezetés számára. Ebből beavatkozás

¹ A jelentés (amely valójában az akkor még Kolozsváron élő Tóth Sándor filozófia professzor és az Erdélyből a hatvanas évek elején áttelepült Tordai Zádor, az MTA Filozófiai Intézet kutatója munkája) még 1976 őszén elkészült. Ezt Tordai juttatta ki a Párizsban élő Fejtő Ferenchez, és utóbbi vitte el a párizsi Irodalmi Újság szerkesztőségének, amely az 1977 március – áprilisi számában külön mellékletként jelentette meg. Ezt a szöveget vette át egy amerikai kiadvány („Erdélyből jelentik.” New York, 1977.), mi ez utóbbit használtuk fel. Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a budapesti külügyminisztérium III. területi osztálya román referensének, Karikás Péternek az volt a véleménye a jelentésről hogy „kítűnően dokumentált adatokkal folyamatában mutatja be a nemzetiségi lét negatív irányú alakulását. A közölt tényanyag és az adatok – egybevetve a rendelkezésre álló forrásokkal – hitelesnek tekinthetők. [...] Dokumentáltsága, illetve az alkalmazott nyelvi-politikai fordulatai alapján szinte biztosra vehető, hogy a jelentés a mai Erdélyben készült.” MOL külügyminisztériumi TÜK-iratok Románia, XIX-J-1-j, 112. doboz, 004835/1977. sz.

² A jelentés előző részeiben (lásd „A helyszín”, „A kezdet: 1945 – 1952”, „A kialakulás: 1952 – 1956”, és „Az egyetemessé válás: 1956 – 1968” című fejezeteket) Tóth Sándor az 1945 – 1968 közötti periódus főbb eseményeit foglalja össze.

ürügye is lehetett volna. Ezért is, és a belső támasz biztosítására is, lesz óvatosabb a nemzetiségi politika. Nem mondanak le ugyan az addigi módszerekről, de a kisebbségek felszámolását azonnali célból hosszú távú céllá alakították át. Nem feszítik tovább a húrt, viszont áttérnek itt is a feszítés-lazítás politikájára. Időnkénti engedmények, majd ezek visszavétele, aztán újra megadása: ez lett a jellemző. És úgy, hogy a kialakult elnyomás és jogfosztottság helyzetének fenntartását, sőt lassúbb ütemű szélesítését szolgálja. Ugyanakkor érzékennyé lettek a különböző pressziókra és a határozottabb fellépésekre – belföldi és külföldi nyomásra. Ilyenekre engedményekkel válaszolnak: persze mindig másodlagos dolgokban. Úgy tehát, hogy az alapvető viszonyok ne változzanak.

Ilyen körülmények között, belső nyomásra hoznak létre magyar szakiskolát, amelyeket aztán újra megszüntetnek, majd megint létrehoznak. De mindig vigyázva, hogy milyen jellegű szakmákban nyitnak valamelyes lehetőséget. És vigyázva arra, hogy ezek az iskolák a bizonytalanság légkörében működjenek – ezzel is riasztandó a szülőket, hogy gyermeküket ilyen iskolákba adják.

Külföldi pressziók hatékonyságára jellemző egy eseménysor 1976-ból. Ennek az évnek a tavaszán ugyanis az amerikai magyarság tiltakozást szervez New York-ban, és megpróbál amerikai szenátorokra is nyomást gyakorolni, mégpedig valamivel azelőtt, hogy az Egyesült Államoknak meg kellett, hogy újítsa a „legkedvezményezettebb nemzet”³ klauzúráját. Ennek megújításához pedig a román vezetésnek gazdasági érdeke fűződött, és ez a presztízs miatt is fontos volt. A romániai vezetés tehát engedményeket tesz a nemzetiségi politikában. Gyorsan kineveznek néhány főiskola élére magyar rektort. Minthogy ez megközelítőleg egybeesett egy sajtóvitával, amely során Besszarábia ürügyén kiéleződött a Szovjetunióhoz való viszony, s minthogy ebben a kolozsvári egyetem vadul nacionalista és magyarfaló rektora⁴ exponálta magát, kihasználták ezt az alkalmat, és mást választották helyébe.⁵ Ha azonban mérsékelt ember lett a rektor, akkor prorektornak meg a leggerinctelenebb magyar tanárok egyikét tették meg.⁶ Más jellegű engedményekre is sor került. És ellenakcióra is: az amerikai magyarok képviselőjében meghívták Romániába Dr. Száz Zoltánt, hogy körülvigyék a magyar vidéken. Jellemző, hogy a magyar lakosok mindenütt készek voltak közvetlen kérdésekre világosan, és egyértelműen válaszolni, tehát úgy, hogy a hivatalos vonal lelepleződjék, – és ezt tudatták is egy magánbeszélgetésen Száz Zoltánnal. Megfelelő sajtóanyagot is összeállítottak számára. Csak éppen a kérdések nem hangzottak el, és a sajtót Száz Zoltán nem is vette kezébe: nyugodtan igazolhatta a hivatalos politikát.

Az engedmények mellett ugyancsak az alapvető politika fenntartásának szolgálatában egy sor olyan formai intézkedést is hoztak, amelyek látszólag jogok meglétéről tanúskodnak, de gyakorlati jelentőséggel mégsem bírnak. Viszont hivatkozni lehet rájuk. Intézmények jönnek létre, amelyekben látszattevékenységgel lehet nyugtalanságot levezetni. Ilyen a Magyar Nemzetiségi Dolgozók Tanácsa (s ehhez hasonlóan a többi kisebbségé). Ez ugyanis eleve csak konzultációs jelleggel bír, nincsen hatalma és nincsen beleszólása semmibe. Ennek a tanácsnak 1971-ben azt is megengedték, hogy nyilvános javaslatokkal álljon elő. Fel is vetett olyanokat, mint: kétnyelvű feliratok, bizonyos tantárgyak anyanyelven való oktatása (történelem, földrajz, stb.) szakkönyvekkel való ellátást, és így tovább. Egyetlen egy sem valósult meg belőlük.

Hogy minden csak a lényegében folytatódó politika elfedését, csak a manipulációt szolgálta, azt a minden tényleges intézkedés egyértelműen bizonyítja.

3 Pontosabban: a legnagyobb kedvezmény elve.

4 Ștefan Pascu.

5 Ion Vlad.

6 Kovács József.

Ekkor kerül a támadás tüzebe már a Székelyföld központi magva is. Bevált módon: az iparosítás segítségével. Itt ugyanis korábban alig volt iparfejlesztés: most tértek rá erre Hargita és Kovászna megyékben, és a fafeldolgozó meg textil ipar mellett megjelenik a gépipar. De a románok betelepítésével.

Folytatódik a városok képeinek megváltoztatása is. Ekkor Kolozsvárott több épület épült, amely megtöri a történelmi építészeti együtteseket. Kovászna megyében újra megindítják az 1940-ben félbemaradt sepsiszentgyörgyi román katedrális építését. Méghozzá ezt helyi nemzeti feladatnak tekintik. Közadakozással támogatják, és jellemző, hogy a helyi pártlap főszerkesztője elsőnek jegyez adományt a militáns ateizmus jegyében: 2000 lejt.

1972–73-ban Kovászna megyében különösen erősödik a románosítás, méghozzá a görög-keleti egyház segítségével. Román papok szorongatják a romános nevéű székelyeket, térjenek át görög-keleti vallásra. Nagyon jellegzetes ebben a kampányban az is, hogy a görög-keleti egyház vezetői összevetést készítenek a megyében, 1938-ban élt híveik és az 1972-beli híveik lélekszáma között. Erre hivatkozva erőszakos magyarosítás vádját fogalmazzák meg. (A valóságban a különbséget az 1940-ben távozott állami tisztviselők adják.) Ennek alapján azután egy állami (és nem egyházi) brigád alakul, adatgyűjtés céljából. Alkalom lesz ez arra, hogy a 88 százalékos magyar lakosú megyében kiiktasson mindenkit: a hivatalokban csak románul szabad beszélni, az alkotmány nyelvhasználatú jogról szóló tétéle csak a magánéletre vonatkozik. Mozgósítják, megszarolják a román iskolák igazgatóit, mondván, hogy az ő hivatali mulasztásuk, ha a magyar családok gyermekeit nem román iskolába íratják be. [...] ⁷

A polgári társadalmakban a nemzeti elnyomás mindig többé-kevésbé nyílt küzdelmet jelent és eredményez. A kisebbségeknek van – ha szűkre szabottan is – védekezési lehetősége. És ebben nemcsak a politikai és különféle társadalmi szervezetek segítik, hanem jelentős szerepet játszik az önálló iskolahálózatuk. Ezzel biztosítja vezető rétegeinek reprodukcióját, és a nemzetiségi kultúra életben tartását, fejlesztését. A népi demokráciákban viszont általában is védtelen az egyén az állammal szemben, és így még nemzetiségük is ki van szolgáltatva a hatalomnak. De ezen kívül az iskolarendszer is teljesen állami, tehát nem a védelem eszköze, hanem az elnyomása. Ez világosan kiderül, ha a fontosabb iskolatípusok helyzetét áttekintjük.

Viszont ehhez figyelembe kell venni, hogy az iskolák most általánosabb kultúrálódás eszközei, mint amilyenek a polgári társadalmakban voltak. A középiskolák elvesztették speciális szerepüket: Romániában 10 osztály kötelező, amit csak még 2 osztály követ az érettségi előtt. Ennek következtében az értelmiségi réteg formálásában az egyetemek szerepe megnőtt. Egyetemeket illetően ezt a tényt is figyelembe kell tehát venni. És azt is, hogy romániai diákok, különösen pedig kisebbségiek, egyáltalán nem végezhetik tanulmányaikat külföldön. Ez is eltérést jelent a polgári társadalombeli jelentőségektől. Az, ami számukra nyitva van, az csakis a helyi egyetemi oktatás. Végül nem csak a tényleges számarányokat kell értékelni, hanem a fejlődés irányát is, és közvetlenül azt, amelybe a fiatal értelmiségieket az iskolarendszer, ill. ezen belül az egyetem viszi.

Egész Romániában magyar nyelvű főiskolai oktatás 3 helyen van, Kolozsvárott (a kolozsvári egyetem részlegét képező 2 fakultáson), Szebenben⁸ és Marosvásárhelyen (az orvosi egyetemen). (Van még művészeti főiskola Kolozsvárott – zenei és képzőművészeti, és Vásárhelyt – színművészeti.) Egy 1971. évi párthatározat felsorolja, milyen karokon és kurzusokon

7 A kihagyott részben a külföldi utazások korlátozásáról (2 évente lehet kiutazni), az 1974-es papírkorlátozásról (elsősorban a nemzetiségi sajtó terjedelme csökken), a magyar színházak, és a magyar falusi könyvtárak sanyarú helyzetéről van szó.

8 Ez tévedés, itt német nyelvű szakok vannak.

lehet magyar nyelvű oktatás: 11 karon, és 18 tantárgyból. Ez utóbbiak a filozófiai tárgyakon kívül, történelem, közegészségtan, lélektan, 3 matematikai tárgy, valamint vegytan, elemi fizika, növénytan, állattan, földrajz és geológia. Sehol másutt, és semmilyen főiskolán magyar nyelvű oktatás nincs. Ez pedig azt jelenti, hogy az anyanyelvi oktatás csak orvosoknak és tanári pályára készülők számára áll nyitva.

A kolozsvári egyetemen a helyzet a következő: az 1976–77, év kezdetén mintegy 6.000 diákból 1.206 első éves; és ebből 269 magyar. Ám ezek a magyarok nem mind hallgatnak magyar előadásokat. A magyar előadásokat a diákságnak nyolc százaléka látogatja, tehát a magyarok többsége kizárólag román nyelvű kurzusokat hallgat. A tanári kar összetétele a következő: Mintegy 900 tanárból kb. 210 a magyarok száma, de ezek jelentős része viszont románul ad elő.

Az oktatás nyelvi jellegét tekintve, a filozófiai karon az órák egyharmadát lehet magyarul hallgatni. Egy természettudományos kart véve második példának: az általános kémián 32 tárgyból 6-ot lehet magyarul hallgatni – 5 ideológiai tárgyat, és a szerves kémiát. (A nem humán karokon mindenütt hasonló a helyzet: a szaktárgyak zömét csak románul adják elő. Már azokon a szakokon, ahol egyáltalán van magyar nyelvű oktatás is.) Az általános kémián 1974-ben 65 diákból 8 hallgatott magyar nyelvű előadást.

A kémiai kart azért is érdemes példának tekinteni, mert a története is jellemző. Az egyesítéskor a Bolyai egyetemen általános kémiai oktatás folyt magyar nyelven. A Babeş egyetemen az általános mellett fizikai kémia is volt. 1962-ig az általános kémia párhuzamosan fut a két nyelven. Ekkor viszont megszüntetik a szakot. És a fizikai kémia mellett analitikus kémiát vezetnek be, csak románul. 1964-ben visszaállítják az általános kémiát. Majd bevezetnek néhány magyar nyelvű kurzust a fizikai kémián is. A 70-es években viszont ez szűnik meg, hogy helyette az építőanyagok kémiája jöjjön létre. Ezen vannak ugyan magyar hallgatók, de semmiféle magyar nyelvű oktatás nincsen. Itt is a módszer a bizonytalanság létrehozása, hogy megtörjék az ellenállást, és hogy végül lehetőségessé váljék a magyar oktatás megszüntetése. Aminek az is feltétele, hogy a magyar diákok ne kérjenek magyar nyelvű órákat. Ezért van szükség különböző formájú megfélemlítésekre is.

Az általános kémián még valami jellemző. Korábban kialakult rendszer szerint, 4 év tanárképző oktatás után van egy ötödik év, amely tudományos munkára készít fel. Erre a negyedik évet végzők töredékét veszik fel, míg a többségük tanári diplomát kap. Nos, 1976-ban az általános kémián összesen 84 román és 38 magyar diák volt az első négy évben. Az ötödik évben viszont egyetlen magyar sem volt. Amiből megint csak látható: az egyetemi rendszernek azon jellegzetessége, hogy a magyar hallgatókat a tanári pályára szorítsa (és így e középértelmiségi szintnél magasabbra ne engedje emelkedni).

Az egyetemi oktatás során érvényesülő hatások jellegét tekintve, továbbá megállapítható, hogy célja: kioldani a diákokat a magyar kultúrvilágból, és fokozatosan átvinni őket a románba. Ez is egy lépést jelent a románosítás útján, és a kisebbségi értelmiségi degradálását szolgálná.

Az egyetemen úgy számítják ki a tanárok normáját, hogy megszorozzák a kurzusok számát az azokat látogató diákokéval. Amennyiben így kiszámítjuk az egyetemen most folyó magyar oktatás egészének „normáját”, és ha ezt összevetjük a Bolyai egyetemen folyt oktatás egészének „normájával”, akkor kiderül, a mostani magyar nyelvű egyetemi oktatás a 20 év előttiéknél mintegy 5–10 százalékat teszi ki. Ennyire zsugorodott tehát a magyar nyelvű egyetemi oktatás Kolozsvárott.

Fontos szerepet játszik, és kiegészítheti az egyetemi politikát, az egyetemet és főiskolát végzetek elhelyezése. Az állam ugyanis kötelező módon helyezi el őket. És úgy, hogy a

magyarok – főként, akik hallgatták a magyar előadásokat, ezzel pedig ragaszkodásukat mutatták meg nemzetiségükhöz – óhatatlanul hátrányosabb helyzetbe kerülnek. A magyar végzősök jó részét román vidékeken helyezik el, ha meg magyar vidékre kerülnek, akkor ritkábban középiskolába, többnyire általános iskolába nevezik ki tanítónak. Ennek megfelelően a marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolán 1971–72-ben végzett matematika, kémia és fizika tanárait, továbbá az orvosi egyetem gyógyszerész végzőseit a Kárpátokon túli Romániában helyezték el, és nem Erdélyben. E gyakorlat eredményeként Moldvában, a falvakban igen nagy a magyar orvosok száma, egyes adatok szerint két megye falvaiban az orvosok ötven százaléka magyar. Erdély magyar vidékein viszont a román orvosok százaléka nagy. A végzősök ilyen jellegű, kétirányú elhelyezése is világosan mutatja az egész politika értelmét.

Az egyetemi oktatás rendszere azonban ugyanakkor, amikor hivatva van a továbbmenet irányait meghatározni, hatást kell gyakoroljon az egyetem előtti tanulmányok irányításában is. A szaktárgyak román volta, az egyetemi felvétel feltételei (olyan körülmények között, amikor a jelentkezőknek csak töredékét veszik fel) azt eredményezik, hogy a román középiskolát végzettek sokszorosan jobb eséllyel indulnak, könnyebben jutnak be az egyetemre, mint a magyar iskolát végzők. Ezáltal az egyetem elrettentésül is kell, hogy szolgáljon – elrettentve a magyarokat attól, hogy ragaszkodjanak a középszintű magyar nyelvű oktatáshoz, és serkenteni kell arra, hogy már itt menjenek át román iskolákba.

A középiskolák helyzetének jellemzése érdekében érdemes néhány iskola történetét röviden áttekinteni: az átlagnak megfelelőkét és különböző vidékekről valót használva példának.

Bánffyhungyad a Kolozsvár közelében levő magyar lakosú Kalotaszeg központja. Itt a háború előtt magyar elemi iskola működött, 1940–44 között pedig magyar gimnázium és mezőgazdasági szakiskola. Az 1948. évi iskolareform után 7 osztályos általános iskola van a városkában, román és magyar tagozattal. A következő évek folyamán a román szekciót 11 osztályosra bővítik, míg a magyar 7 osztályos marad 1955-ig. Ekkor (a dátum nem véletlen) a magyar szekciót is (érettségit adó 12 osztályos) líceummá alakítják. 1976-ban felmérést végeznek az iskolai igényekről, és az elméleti líceumot jelentő osztálysorokra (9–12 osztályok) hat első osztályt (a 9-nek megfelelőt) terveznek; a következő megoszlása szerint: elméleti osztályt hármat románul, egyet magyarul, szaklíceumot egyet románul, egyet magyarul. A beiratkozások azt mutatják, hogy román diák csak két elméleti és egy szakmai osztályra való van. Viszont magyar diák a tervezettnél egy osztállyal többre – az elméleti líceumban. (A reális megoszlás tehát 2:2, 1:1 lenne.) Átszervezésről azonban szó sincs, hanem a magyar osztályok létszámát 36-ról 40-re emelik, felvéve a leghatározottabb szülők gyermekeit, a többi szülőt pedig erős presszióknak vetik alá, hogy a román nyelvű osztályba írássák be gyermekeiket.

Szováta kis város a Székelyföldön. Elméleti líceum működik itt, amelyen 1970-ig két magyar nyelvű, párhuzamos osztálysor létezik. 1970 és 1974 közt a második osztálysor első osztályban 36 alá csökkent a tanulók száma. Ekkor az osztályt megszüntetik, indítva helyette egy román nyelvűt. Ezen 20 tanuló van, két vidéki román és az a 18 szováta magyar diák, aki a második magyar osztályba iratkozott be. Így a szováta líceum két tagozatúvá alakul át, és a „főlöslleges” magyar anyanyelvű tanárokat más vidéken lévő román iskolákba helyezik, azoknak a román anyanyelvű tanároknak a helyére, akiket Szovátra helyeznek.

Itt kell megemlíteni azt a törvényt, amely szerint líceumokban csak 36 jelentkező esetén lehet osztályt indítani. Ám ugyanez a törvény előír román szakosztályok létesítését mindenütt, ahol csak lehetséges, és ez alap arra, hogy e román osztályok a törvényesnél kisebb létszámmal is megindulhassanak.

Egy nyugat-erdélyi, kb. 10.000 lakosú és régi iskola-tradíciókkal rendelkező város iskola-története. A város 1946-ban 90 százalékban magyar lakosú volt. Az 50-es évek során a lakosság duplájára emelkedik (részben messzi vidékekről beköltöztetett románok által), és a megoszlás 50–50 százalék lesz. 1945 és 48 között az iskolák a régi felépítés szerint működnek. Állami elemi iskola van: egy román és egy magyar osztállyal, és van 3 felekezeti iskola (3 magyar osztállyal). Középiskola magyar nyelven 5 alsó osztállyal és 2 felső osztállyal működik (gimnáziumi szinten, amelynek felső osztályai a líceumnak felelnek meg). Az 1948-as reform után lesz 3 román osztályú elemi iskola, az elméleti líceum 2 román és 1 magyar osztállyal működik. Ezt a líceumot az 50-es években megszüntetik, ill. átalakítják 2 szakiskolává: az egyik 1 osztállyal működő, magyar nyelvű, a másik két osztállyal működő román technikum. Az 50-es évek végén megszüntetik a magyar technikumot. És a következő 20 év alatt a román technikum 10 párhuzamos osztályos méretűre növekedik, egyben átalakítják érettségi jogot adó líceummá. Ugyanebben az időben még 2 más profilú technikai líceumot hoznak létre, mind a kettőt román nyelven, 8–8 párhuzamos osztállyal. Így 1976-ban összesen 26 párhuzamos román osztályos van. Az elméleti líceumot, felszámolása után 4 évvel újra létrehozzák, román és magyar tagozattal, mindenképpen 2 párhuzamos osztállyal. Később a román osztályok számát 4-re növelik, a magyaroké változatlan. Ezután felére csökkentik az egész iskolát: 2 román osztály és 1 magyar. 1976-ban a helyzet a következő: általános iskolán van 6 román és 2 magyar osztályos. Líceumban van 2 román és egy magyar osztályos, technikai líceumokban 26 román osztályos, és magyar nincsen. Kiegészítésként vegyük számításba a városka vidékét is. Ez 8, részben tiszta magyar lakosú, részben vegyes lakosú faluból áll. Ezekben az elemi iskolák osztályai – a valóságos igényekhez viszonyítva – így oszlanak meg: 3 faluban van 2 román és 2 magyar osztállyal rendelkező iskola, noha mindegyikben az igényeknek egy román és 3 magyar osztály felel meg. Három faluban egy magyar, egy román osztályos van, noha kettőben csak egy magyar osztály kellene, egyben pedig két magyar osztály lenne szükséges. E három falu egyikében sincs román lakosság. Egy faluban csak egy román osztályos van, de a lakosság szerint egy magyar kellene. Végül egy faluban egy magyar osztályos van, ami megfelel a szükségletnek. Ezek az adatok nem csak az elemi iskolai helyzetre vetnek fényt, hanem számításba véve a városka lakosságmegoszlását arra is, hogy a felnövesztett számú román nyelvű iskolák részben a megye távolabbi részeiről, részben ennél is messzebb vidékekről való románokkal, valamint helyi magyar diákokkal töltődnek meg.

Egy általánosabb adat Erdélyen kívülről: a moldvai csángó vidéken 1958-ig 72 magyar iskola⁹ működött, ma egyetlen egy sincs.

A vidékek szerinti helyzetet vizsgálva, vegyük elsőnek Kolozs megyét (a legjelentősebb magyar várossal, Kolozsvárral). A megyében 1966-ban 164,000 magyar élt, vagyis a lakosság 26,1 százaléka. A változáskor Kolozsváron van 11 magyar gimnázium, amely közül 7 főgimnázium (vagyis 8 osztályos, érettségi adó). A megyében van még 3 gimnázium, ez összesen 14. A jelenlegi iskolarendszer szerint a líceumok adnak érettségi, de lévén, hogy az általános tankötelezettség 10 éves, és az érettségi a 12. osztály után, ennek jelentősége megváltozott. Így reális összehasonlítást a mai líceumok és a régi gimnáziumok között lehet tenni, – ez mindenképpen reálisabb, mintha az érettségi osztályok alapján értékelnék, vagyis a főgimnáziumokat vetnének össze a líceumokkal. Más részről az, ami a mai iskolarendszerben megfelel a régi gimnáziumoknak, az az elméleti líceum. Az érettségi adó szakgimnáziumot

⁹ Ez tévedés. Az 1958-as tanév kezdetén már csupán 3-4 faluban volt magyar tannyelvű iskola. Az itt közölt szám valójában az 1948–58 közt valamikor működött összes magyar iskola száma lehet.

ki kell vennünk ebből az összehasonlításból. Ezekről külön lesz szó. Kolozsvár városában 1973-ban tanév kezdetkor 9 elméleti gimnázium (ill. osztályosor) működik magyar nyelven. A megyében van még 5, ez összesen 14. 1976-ban a tanév kezdetkor a kép a következő: a városban magyar nyelven 7 líceumi elméleti osztály indul, a megyében pedig 4, ami összesen 11. Összevetve a jelenlegi helyzetet a politikai változás utánival, világosan mutatkozik a romlás. Még érzékelhetőbb ez, ha figyelembe vesszük, hogy közben az iskolarendszer átforgalmódott, és a szűkebb értelmiségképzés helyett, általánosabb szerepet kapott. Ez a változás világosan látható a román nyelvű elméleti líceumok fejlődéséből. Ugyanis 1973-ban Kolozsvárott 32, a megyében pedig 29 román nyelvű elméleti líceum van a tanév kezdetkor, tehát összesen 61. 1976-ban pedig a megye egészében az elméleti líceumok már 74 román nyelvű osztállyal indítanak. Míg tehát a magyar nyelvű oktatás visszafejlődik a román nyelvű fejlődése állandó és rohamos. Míg a magyar oktatás a polgári társadalom által teremtett szint alatt van, addig a román nyelvű a sokszorosa annak, ami a polgári Romániában létezett. Ha az induló osztályok létszámát 36-nak vesszük, és ebből arányt számolunk, akkor kiderül, hogy a magyar nyelven tanuló diákok az összlétszámnak mintegy 12–13 százalékát képezik. Ami a megye lakosság-arányához viszonyítva a felénél is kevesebb.

Sokban hasonló képet mutat Marosvásárhely iskolarendszere is. Itt a politikai változás után 3 főgimnázium volt, ma 3 olyan líceum van, melyen magyar osztályok is vannak. 1974-ben volt még három gimnázium a városban, és kettő Maros megyében. A mostani arányok a következők: Marosvásárhelyen van 12 román líceumi osztályosor, magyar pedig 8. Ha minden iskolát számításba veszünk (tehát az elemi iskolát jellemző, általános iskolákat is): 36 román nyelvűvel szemben 8 magyar nyelvű van. A három líceumból, amelyeken román és magyar osztályok párhuzamosan vannak, egynek magyar, kettőnek román az igazgatója. A fejlődés irányát jól mutatja az, hogy miközben a magyar tanárok és tanítók száma az utóbbi 10 évben csökkent, a románoké 110-ről 1.000 fölé emelkedett. Főiskola a városban kettő van: a színművészeti, amely 1976-ig csak magyarul működött, ekkor indul meg benne a román nyelvű oktatás; és az Orvosi Gyógyszerészeti Főiskola. Ez utóbbi kezdetben csak magyar nyelvű volt, később kétnyelvű lett, a 60-as évek elején megszűnt a magyar oktatás¹⁰, hogy 1968-tól újra párhuzamosan fusson a román és magyar nyelvű oktatás.

A szakiskolák helyzetének felméréséhez tudni kell, hogy e líceumok 2 szakaszosak. Az első 2 év első fokozatnak számít, és ez beletartozik a 10 éves iskolakötelezettség kereteibe. A szakmai líceumok e két évét végzők szakmunkási végzettséget szereznek. Tehát ezek szakmunkásképző iskolák. A második fokozat 3., 4. év érettségivel, ez adja a továbbtanulás jogi feltételeit. Ennek végzősei szintén a munkásosztály felső rétegében helyezkedhetnek el, mint „magas képesítésű szakmunkások”. Ahhoz, hogy közülük valaki mester vagy művezető legyen, további tanfolyamokra és vizsgákra van szüksége. Így nyugodtan lehet azt mondani, hogy a szaklíceumok a munkásosztály felsőbb, szakképzettebb és kultúraltabb rétegének kialakítását és újratermelését szolgálják. 1966-tól ezt az iskolatípust fejlesztik Romániában a legnagyobb mértékben.

A szaklíceumok helyzete Kolozs megyében és Kolozsvárott a következő: Az 1973–74-es tanév kezdetén a megyében 174 román szaklíceumi első osztály indul. Magyar nyelvű kettő (az egyik textil- és konfekcióipari osztály, a másik építőipari). A román nyelvűek között olyan szakok vannak: pedagógia, egészségügy, mezőgazdaság, 2 gépipari (29 párhuzamos osz-

¹⁰ Ez tévedés. Az Orvosi Gyógyszerészeti Intézetben 1962-től lesz vegyes tannyelvű az oktatás: az elméleti tárgyakat (a törvényszéki orvostant és az egészségügyi szervezést kivéve) magyarul is leadják, a gyakorlati oktatás azonban kizárólag románul folyik. (Napjainkban is ez a helyzet.)

tállyal), 3 elektrotechnikai líceum (29 párhuzamos osztállyal), 4 vegyipari líceum (26 osztállyal), informatika, stb. Világosan megállapítható a differenciálás jellege: a magyar oktatás csak az ipari „értékskálán” kicsire értékelt szakmában van, az elitebb szakmákban csak román nyelvű oktatás folyik. 1976-ban az iskolaév indításakor a helyzet a következő: A megyében létező román nyelvű szakoktatás: 159 ipari, 13 mezőgazdasági, és 20 gazdasági pedagógiai osztály indul az szaklíceumokban, vagyis összesen 192 osztály. Magyar nyelven indul 9 osztály: egy mezőgazdasági, és 8 ipari. Szakmai jellegük ekkor jobb, mert a korábban létezők mellett van mechanikai, elektrotechnika és kohászat is. Érdemes összevetni a szaklíceumok és az elméleti líceumok arányát: román nyelvű osztályok aránya 192:72 a szaklíceumok javára, a magyarok 9:11 az elméletiek javára. Ha most már az ország egészében működő szakiskolákat tekintjük, akkor kiderül, hogy a magyar nyelvű oktatásban túlsúlyban a textil- és az építőipari szakma van, tehát az a helyzet, ami 1973-ban Kolozsvárott létezett, 1976-ban az ország egészében változatlanul fennáll.

Nagyon tanulságos a kép, ha a különböző megyék magyar anyanyelvi oktatási rendszerét egészében vizsgáljuk. Különösképpen, ha összehasonlítjuk a megyében élő magyarok százlékszámát azzal az aránnyal, amelyben a magyar nyelvű oktatásban helyet kapnak a magyar tanulók. Kolozs megyében a líceumi oktatás egészében – noha lakossága 26,1 százaléka magyar – a tanulók arányában a csak 7,2 százaléka, Kovászna megyében, amely lakosságának 74,4 százaléka magyar, a tanuló diákoknak csupán 68,6 százaléka tanul magyarul. Maros megyében a lakosság 44,5 százaléka magyar, a magyarul tanulók csak 26,6 százalékot tesznek ki. Ezeket a százalékokat nyugodtan össze lehet vetni, mert noha a román lakosságban nagyobb a szaporulat, mint a magyarok között, a román lakoságnak viszont nem kis százaléka az utóbbi 2 évtizedben telepedett le, és ezeknek alig vannak iskolás korú gyermekei. Úgy gondoljuk, ez a két tény, az arányokat tekintve, kiegyenlíti egymást. A Székelyföld középpontját jelentő Hargita megyében a magyar tanulók 5 százaléka, Kovászna megyében mintegy 10 százaléka, Maros megyében több, mint 50 százaléka kell, hogy román iskolába járjon. Kolozs megyében eszerint a magyar tanulónak csak egynegyede járna magyar iskolába, Bihar megyében csak kétharmada. Kiegészítésképpen számításba kell venni, hogy a magyarságnak 15,5 százaléka él Hargita, 8,7 százaléka Kovászna megyében (a kettőben 24,2 százaléka). Maros megyében 15,2 százaléka, Kolozsban 10,9 százaléka és Biharban 12 százalék (ez együtt 38,4 százalék). Mindezek az adatok nem a megbízhatóság és a precizitás szempontjából érdekesek, hanem azért, mert támaszt nyújtanak a hivatalos statisztikákkal való összehasonlításhoz, és ezek korrekcióit indokolják.

Feltételezhetően megbízható adatok szerint 1969–70-ben az egész országban 225 618 magyar tanuló járt magyar nyelvű iskolába. Ebből 168.218 általánosban, 21.568 elméleti líceumban, 625 tanítóképzőbe, szaklíceumba 1.425, és ipari iskolába 6.308. (Általános iskolába és líceumba tehát együttesen: 189 786.) Az 1970–71-es tanévben 1337 általános iskolában tanítanak magyarul. 157.000 tanulónak. 91 általános líceumban pedig 21.106 tanulónak (együttesen kb. 179.000). 1973-ban az általános iskolai és líceumi tanulók száma kb. 190.000 lett volna. Lássuk a helyzetet az 1976–77-es év kezdetekor (tehát az amerikai magyarok nyomására bekövetkezett javulás alapján). Hivatalos adatok szerint érettségit adó líceumok 3. osztályában 4.666 tanuló számára van hely. (Az előző év végén a 2. osztályt kb. 8.300-an végezték el.) Az iskolák megoszlása az egész országban a következő: 5 elméleti, 48 ipari, 11 mezőgazdasági-ipari, 1 gazdasági, 2 pedagógiai, 4 testnevelési és 3 művészeti líceumi osztállyal indul a magyar tanítás, ez összesen 128. Vessük ezt most össze az 1947. évbeli helyzettel. Ekkor a magyar középiskolák száma Romániában 186, amelyből 147 elméleti középiskola, 17

tanítóképző, 14 kereskedelmi, és 8 ipari középiskola. (A 147 elméletiből 38 főgimnázium volt.) A „fejlődés” tehát világos. De vessük össze a román nyelvű oktatás megfelelő adataival, ill. az országos adatokkal. Az 1948–49-es évben 217 általános líceum van az országban. 1968–69-ben pedig 568, amihez hozzá kell még adni 53 művészi, 415 szakmai iskolát, továbbá 191 szakiskolát, ami összesen 1.226 iskolát jelent.

A hivatalos statisztikák szerint a magyar tanulók 74,7 százaléka járna magyar iskolába, 20,3 százaléka pedig románba. Ezt azonban a megyei arányok tényében torzított adatnak kell tekinteni, és a valóságos helyzet az, hogy a román iskolába járók számaránya valahol 30 és 50 százalék között lehet. Érdekes még egy másik hivatalos adatot is megemlíteni. E szerint a 8 osztályt végzett magyar tanulók 24 százaléka tanulna tovább, míg az országos átlag 19 százalék lenne. Amit a magyar nyelvű oktatás kiemelésére a nemzetiségi politika propagandájára használnak fel. Ám ez az adat elfedi azt a tényt, hogy a magyar tanulók nem kis százaléka román iskolába jár, tehát a tényleges elnyomottságot van hivatva takarni. És magát az arányt is hamisnak kell tekintenünk, mert a román líceumi tovább tanuló magyarok százalékát 7–8-ra lehet tenni. Ha pedig a kettős adatot összekapcsoljuk, akkor a továbbtanulási arány már valahol az országos átlag körül lesz.

Az iskolákról szólva nem lehet figyelmen kívül hagyni a magyar iskolákon belül fennálló helyzetet sem. Ez azonban külön tanulmányt igényelne, és itt csak néhány, a helyzetet jelölő utalást tehetünk.

Mindenekelőtt: a magyar anyanyelvű oktatású iskolákban a tantárgyaknak egy részét románul tanítják. Általánosan kötelező a román nyelv, kezdettől fogva. Ez utóbbit jogosnak lehet mondani, de igazából csak akkor lenne az, ha kölcsönösségi alapon érvényesülő elv lenne. Ha a kisebbségi vidékeken a román iskolában tanítanák a megfelelő kisebbség nyelvét. Ilyen azonban nincsen. Viszont érdemes megjegyezni, hogy a Horthy-uralom idején [*Észak*-]Erdély magyar középiskolaiban kötelezően tanították a román nyelvet.

Másodsorban, és ez a legalsóbb osztályokra is áll – az ún. pionír foglalkozásokat mindenütt, ahol vannak párhuzamos, román és magyar osztályok, közösen kell végezni. És ezeken mindent, így az önművelési munkát is kötelezően románul végzik. Tudni kell ehhez, hogy gyakorlatilag az alsóbb osztályokban minden tanuló pionír. [...] ¹¹

A viszonylag gyors ütemű, valójában erőltetett iparosítás, kétségkívül nagy mértékben átformálja Románia társadalmát. A vele járó mobilitás nem csak „felfelé” áramlást jelent, hanem vízszintes is, a különböző vidékek közötti lakosság-mozgást. Ez által a románság is egységesülési folyamaton megy át: különböző vidékek sajátosságai kezdenek tompulni (igaz, ez egyelőre még kis mértékű). Kétségtelenül érezhető, hogy a betelepülők új stílust és jelleget hoznak. Tehát elsősorban az iparban áramlók között érvényesül az egységesülési folyamat: különösen abban a mértékben, amelyben már kezdenek munkássá válni, s ezt a proletarizálódás még erősíteni fogja. Tekinthető ez nemzeti egységesülési folyamatnak is. Ebben a nemzeti nacionalista gondolkodásmód és ideológia összefügg alapvető társadalmi folyamatokkal.

E változások befolyásolják a nemzetiségi viszonyokat is, sőt alkalmat nyújtanak ezek szándékolt megváltoztatására. Különösen az iparosodással együtt járó urbanizálódás vonatkozásában. A Romániában érvényesülő nemzetiségi politika ezeket a lehetőségeket a legnagyobb mértékben igyekszik kihasználni: még akkor is, ha az az iparosítás színvonalára káros. Ez utóbbi abból következik, hogy éppen a nagyobb technikai kultúrával rendelkező kisebbségeket igyekeznek az iparosításból kizárni. Még inkább pedig törekednek arra, hogy az urbanizálódás útjait zárják el előlük. A társadalmi fejlődés eredményeként a kisebbségekben kialakuló

¹¹ A kihagyott bekezdésben a szerző a magyarellenes szellemű oktatásra hoz példákat.

urbanizációs törekvéseket megpróbálják megtörni, és ugyanakkor – amilyen mértékben ezek mégis érvényesülnek, ezeket részben felhasználni, részben a nacionalista célnak megfelelő irányba fordítani. A nemzetiségi politika elve, hogy a városok kisebbségi lakosságát ne engedjék növekedni, és ezért szigorúan megkötik a kisebbségek megtelepedését a vegyes lakosú városokban. Kolozsvárra, Nagyváradra, Aradra, és más hasonló helyekre semmi módon nem engednek magyarokat betelepíteni. A székelyföldi városokba való telepedést is megkötik, de lévén, hogy ez tiszta magyar vidék, a kizárás nem lehet olyan hatékony, mint a vegyes lakosságú vidékeken. De lehet olyan mértékű, hogy a székelyföldi magyarok csak kis mértékben tudjanak ezekbe betelepülni, és urbanizációs törekvéseiknek megfelelően inkább más városokba költözzenek. Ez nyitva áll előttük a tisztán román vidékek felé. Ami sajátos mellékhatásokat hozó folyamatot eredményez. Mert a székelyek az utóbbi időben mind nagyobb mértékben telepednek a szomszédos szász városokba. (Így felújítódik egy régi – középkori – tendencia.) Az utóbbi 10 évben jelentősen megnőtt Brassó, Medgyes és Segesvár magyar lakossága. Az első kettőben már a két háború között is magas volt a magyar munkásság száma, a harmadik városban ez inkább az utóbbi évtizedekben formálódott ki. Ezt a betelepítést a nemzetiségi politika nem veszi figyelembe, vagy ha igen, akkor a helyzet alakulása negatív lépésekre készíti. Jellemző, hogy Segesvár magyar lakossága 10 év alatt megkétszereződött¹², magyar iskola azonban nincsen, és nem is hoztak létre. Brassóban ma már több magyar lakos él, mint egy-egy székelyföldi városban. Iskolarendszer még nincs. Még jellemzőbb Medgyes példája, amely lassan elmagyarosodik.¹³ A két háború között itt megtelepedett magyar munkások 1947-ben saját erejükkel létrehoztak egy magyar iskolát. Később ez a szász elméleti líceum tagozataként működött. 47 óta Medgyes magyar lakossága is nagyon megnőtt, de az állam erre azzal reagált, hogy 1976-ban a 12 osztályos (érettségig adó) elméleti líceumot 10 osztályossá alakították át, tehát a tankötelezettség határára, redukálta.

A Székelyföld a politikai változás után hosszú évekig semmiféle iparfejlesztésben nem részesült. Az utóbbi 10 évben azonban itt is megindul az iparosodás. De annak érdekében, hogy ez ne vezessen a székelyek felemelkedéséhez, a magyar kisebbség megerősödéséhez, itt is a már bevált módszereket alkalmazzák. De nem csak ezeket. Mindenekelőtt folyik a szervezett és hivatalos betelepítés. A távolabbi vidékekről hozott román munkások azok, akikre a gyárak működését alapozzák. Eleve meg van határozva, hány munkást vehet fel egy újonnan létesülő vállalat, vagy egy már működő. Szigorúan meghatározzák azt is, hogy mennyi lehet a magyar szakemberek száma. A szükséges munkaerők zömét elsősorban Románia Kárpátokon túli részeiből hozzák. E célnak érdekében szigorúan összehangolják az iparfejlesztés és az iskolafejlesztés terveit: hogy egy-egy gyár indításakor éppen végezzen a megfelelő számú szakiskolák az erre kijelölt román iskolákban. Amikor a marosvásárhelyi Azomureș vegyi gyár felépült, egy évvel előbb létesített olténiai szakiskola éppen végzett egész évfolyama költözött a gyárba: eleve erre, a gyárban tervezett munkára készítették fel őket. Ez a gyár a Székelyföld fővárosában van, de a munkások 90 százaléka román. A román szakmunkások aránya még nagyobb, és ugyanígy van a technikai és adminisztratív személyzet is. Jellemző, hogy 1968-ban, amikor az Azomureș két vegyészt kért felvételre, 2 magyart küldtek, de a gyár, mert magyarokról volt szó, elutasította őket. Hasonló gyakorlat érvényesül a kézdívásárhelyi és sepsiszentgyörgyi gyárakban, és az új gépgyár üzembe helyezése is románok betelepítésével

12 A hivatalos népszámlálási adatok szerint Segesvár magyar nemzetiségű lakossága nagyjából 20 év alatt duplázódott meg: 1956 és 1977 közt létszáma 3.031-ről 5.924-re nőtt.

13 Ez erős túlzás. Medgyesén a magyar nemzetiségű lakosság az össznépesség 14%-át tette ki. (1930-ban még 23% volt magyar nemzetiségű!)

történt. A mesterek és vezetők itt is románok. Általános gazdaságpolitikai összefüggésre viszont utal az, hogy az iparosítást úgy szervezi meg az állam, hogy a magyar vidékeken inkább „munkaigényes” technológiákat hozzon létre, és lehetőleg olyanokat, amelyek alacsony képe-
sítést igényelnek. A magas igényűeket inkább más vidékekre tervezik, és ott építik.

Az adminisztratív módszereket kiegészítő, más gazdasági intézkedések is vannak. Kovászna megye jellegzetessége volt sokáig – és részben ma is így van –, hogy ez a megye országos viszonylatban a szakmunkásoknak és a szakképesítetteknek a megye összlakosságá-
hoz viszonyított arányát tekintve, elsők között foglal helyet az országban. Ami viszont a szakképesítést igénylő munkahelyek arányszámát illeti, ebből a szempontból Kovászna megye az országban az utolsó megyék között foglal helyet. A magas technikai tapasztalattal rendel-
kező székelyek tehát máshova járnak dolgozni. Főképpen a viszonylag közel levő Brassó gyáraiba, de messzebbre is: az Okirályságba, így szép számmal dolgoznak Bukarestben. Ezen a helyzeten semmit sem változtattak a Kovászna megyében újonnan létrehozott üzemek. Sőt,
a régiek fejlesztése, és újak létrehozása e sajátos cserefolyamatokat gazdasági hatásokkal még erősíti is. (Ez különösen igaz Hargita megyére is.) Az itt létesített új üzemek, és még inkább a
már létezők olyan szakmát jelentenek, amelyek az országos ranglistán alacsony kategóriába vannak sorolva. Ennek megfelelően alacsony a bérculcs is. Nem csak arról van szó, hogy általában kisebb a szakképesített munkások iránti igény, hanem arról is, hogy ezen belül is alacsonyabbak a kategóriák. A brassói és bukaresti üzemek magasabb szakképesítésűek
számára nyújtanak munkalehetőséget, és nem is keveset. Ugyanakkor pedig a szakmunka típusa szerint magasabb értékű, magas bércategóriájú munkát adnak. Az üzemek jellegük szerint is magasabb értékrendbe vannak sorolva: elsőrendű, országos fontosságú üzemekről van szó, amelyhez hasonlóak sincsenek a Székelyföldön. Ez a szakmunkáshelyzet, és ez a bércategóriák kielégítőek számukra. Így spontán törekvés szerint is ők lesznek azok, akik inkább vállalnak ezekben az üzemekben munkát.

A gazdasági és adminisztratív hatásokra kialakuló helyzetet azután az állam újabb intéz-
kedésekkel igyekszik megerősíteni. 1976-ban jelent meg egy új rendelet, a városokban levő letelepedésről. Ez a korábbi tilalmakat fenntartja, sőt, nem egy vonatkozásban szigorúbbá is teszi. Ugyanakkor azonban azt célozza, hogy az „ingázók” számát csökkentse. Tehát azon,
akik nem lakóhelyükön dolgoznak, hanem más városokba járnak munkába, azok vagy ez utóbbi helységeken telepedjenek le, vagy lakóhelyükön álljanak munkába. A szóban forgó esetben ez azt jelenti, hogy a rendelet szerint a Székelyföldről eljáró munkásokat a román vidéken igyekeznek letelepíteni. Kiegészítésül ahhoz, hogy a Székelyföldön dolgozó románokat már eleve ott telepítik le.

Mindezek a módszerek arra szolgálnak, hogy ha már nem lehet az iparosításon belül teljes elzárást megvalósítani, akkor a magyarok áramlását és urbanizálódását olyan irányba vigyék,
amely nem hogy erősítené a nemzeti közösséget, hanem azt a legnagyobb mértékben gyengíti.

Ez azonban sajátos választást is tartalmaz. Mert bizonyos mértékig elfogadják a magyar munkásság erősödését, de ezt csak számukra idegen, román környezetben igyekeznek megengedni. Veszélyesnek értékelik, és óvakodnak attól, hogy a magyar proletariátus saját nemzeti közösségen belül erősödjék meg. De attól kevésbé félnek, hogy a radikálisabb magyar munkások megerősítsék a román proletariátust, esetleg radikalizálják azt. Nagyobb veszélyt

éreznek a nemzetiségi ellenállásban, jobban félnek ettől, mint az osztályellentétől. Jobban félnek a magyar nemzetiségtől, mint egésztől, mint a román munkásságtól, mint osztálytól. Ez utóbbi radikalizálódása is elfogadható számukra, vagy inkább nem is számolnak ennek valószínűségével. Hogy pedig ez így van, az az egész nemzetiségi-nemzeti politikával, a nacionalista politikával függ a legszorosabban össze. És azzal, hogy mit hoz, mit nyújt ez a politika a különböző társadalmi rétegeknek, a különböző közösségeknek. [...]¹⁴

Felmérés és kritika. In: Erdélyből jelentik. New York, 1977. Az Amerikai Erdélyi Szövetség kiadása, 43-65. o.

---

14 A jelentés hátra lévő részében Tóth Sándor összefoglalja a nacionalista román kisebbségpolitika főbb vonásait és törekvéseit.